

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Νεοελληνική Λογοτεχνία και Ὁρθοδοξία - Κριτικά κείμενα γὰ τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Π. Β. Πάσχου, Ἐκδόσεις Ἄρμος, σχ. 24X17,5 ἐκ., σσ. 1-418.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους 1997 σὲ κάποια βιβλιοκρισία μας, ποῦ ἀναφέρεται στὸ ἔργο τοῦ ἐκλεκτοῦ συναδέλφου Π. Β. Πάσχου «Οἱ Ἅγιοι, οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ» (Ἐκδόσεις ΑΡΜΟΣ, Ἀθήνα, 1995, σσ. 312), δὲν περιοριοθήκαμε στὴν παρουσίασι τοῦ ἀρίστου αὐτοῦ ἐπιστημονικοῦ Ἐγχειριδίου Εἰσαγωγῆς στὴν Ὁρθόδοξο Ἀγιολογία, ἀλλὰ καὶ ἐπισημάναμε τὴν ὅλη ἐξαιρετικὴ πολυσιχιδῆ καὶ πολυδιάστατη πνευματικὴ προσφορά του, σημειώσαντες, ὅτι ὁ κ. Πάσχος «εἰς τοὺς πνευματικοὺς κύκλους τῆς πατρίδος μας εἶναι εὐρύτατα γνωστὸς καὶ ἐκτιμᾶται ὡς ὁ διακεκριμένος θεολόγος-συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος ἔχει τὸ χάρισμα νὰ συνδυάζῃ τὸ λογοτεχνικόν του τάλαντον, — τὸ ὁποῖον πηγαίως καὶ κατὰ τρόπον ἀριστον ἐκδηλώνεται εἰς πολλὰς δεκάδας δοκίμων πεζογραφικῶν καὶ ποιητικῶν ἔργων καὶ ἀναριθμητῶν βιβλιοκριτικῶν σημειωμάτων—, ἀφ' ἐνὸς μετ' ἀποστολικῷ ζήλου πρὸς διάδοσιν τῆς γνησίας ἑλληνορθοδόξου πατερικῆς, ἀσκητικῆς, "φιλοκαλικῆς" ἀγιολογικῆς παραδόσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς ἀπηλλαγμένης παντὸς στυγνοῦ σχολαστικισμοῦ ἐνασχόλησιν αὐτοῦ περὶ τὴν Ὁρθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιστήμην. Τὴν ἐνασχόλησιν ταύτην ἐξετίμησεν ἰδιαίτερος ὁ γράφων τόσον ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ κ. Πάσχος διακρίνεται ὡς ἐξαίρετος γλαφυρὸς διδάσκαλος καὶ ὡς μεθοδικὸς ἐρευνητῆς, ὅσον καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Θεολογία», ἐν τῷ ὁποίῳ οὗτος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διηκόνησεν ἀθορύβως, ἀλλ' οὐσιαστικῶς καὶ λίαν ἀποδοτικῶς, ὡς ἐπιμελητῆς καὶ ὡς κριτῆς τῆς δημοσιευμένης ὕλης, ἐπιδεικνύων πάντοτε ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν, γνώσιν τῆς καθ' ὅλου ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας καὶ τῶν δεοντολογικῶν αἰτημάτων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ» (περιοδ. «Ἐκκλησία», ἔτος 1997, σσ. 289-290). Θὰ ἤμπορούσαμε ἀκόμη νὰ προσθέσωμε καὶ μνημονεύσωμε τὴ μεγάλη προσφορά τοῦ κ. Π. Β. Πάσχου στὰ Ἐκκλησιαστικὰ Περιοδικὰ μὲ τὰ ἀναριθμητὰ εὐστοχα βιβλιοκριτικὰ σημειώματα ἢ ἀρθρίδιά του, ποῦ δημοσιεύονται στὰ περιοδικὰ «Ἐκκλησία» καὶ «Θεολογία».

Οἱ ἐπισημάνσεις μας αὐτὲς ἐπιβεβαιώνονται πλήρως καὶ ὑπερλακοντίζονται ἀπὸ τὸν θαυμάσιο ὀγκώδη τιμητικὸ τόμο, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος πρὸ πάντων στὸ λογοτεχνικὸ ἔργο αὐτοῦ, ἐκδόθηκε προσφάτως — σὲ ὠραία καλλιτεχνικὴ ἔκδοσι μὲ δίχρωμο ἐξώφυλλο, μὲ χρῆσι καλλιτεχνικῶν σχεδίων (σκίτσων) καὶ μὲ χρῆσι τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος— ἀπὸ τὴς Ἐκδόσεις ΑΡΜΟΣ ὑπὸ τὸν τίτλο «Νεοελληνική Λογοτεχνία καὶ Ὁρθοδοξία - Κριτικά κείμενα

γιὰ τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Π. Β. Πάσχου». Ὁ τόμος αὐτὸς ἐτοιμάσθηκε μὲ ἀξιέπαινη πρωτοβουλία τοῦ Δ.Σ. τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου «Ὁ Ἀλιάκμων» (Κοζάνη) καὶ μὲ χρηματοδότησι τοῦ Νομάρχου καὶ τοῦ Δημάρχου Κοζάνης κ.κ. Πασχάλη Μητλιάγκα καὶ Π. Κουκουλοπούλου καὶ τοῦ κ. Διαμ. Βαντῆ, γιὰ νὰ τιμηθῇ καὶ προβληθῇ ὁ ἐκ Λευκοπηγῆς Κοζάνης διακεκριμένος συμπατριώτης τους Καθηγητῆς καὶ θεράπων ὄλων τῶν μορφῶν τῆς Λογοτεχνίας καὶ διαπρύσιος κήρυξ τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Στὸν Πρόλογο τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου «Ὁ Ἀλιάκμων» σημειώνουν τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἔκδοσις αὐτή, μὲ τις ὅποιες ἀτέλειες καὶ τὰ ὅποια κενὰ στῆ βιβλιογραφία, θ' ἀποβεῖ χρήσιμη γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μας, ποὺ ἄλλοτε ἦταν κέντρο τῶν Γραμμάτων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μὲ τὰ περίφημα μορφωτικὰ ἰδρύματα μεγάλων φιλογενῶν καὶ εὐεργετῶν καὶ μὲ δασκάλους τοῦ Γένους ὅπως ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις» (σ. 8).

Τὰ κείμενα, ποὺ δημοσιεύονται στὸν τόμο, εἶναι εἴτε παλαιὰ κείμενα, δηλ. ἐκεῖνα συγγραφέων ποὺ ἔχουν πεθάνει, εἴτε κείμενα νεωτέρων κατ' ἀλφαβητικὴν σειρά. Πρόκειται περὶ ἀξιολογώτατο Ἀνθολογίου κειμένων, τὰ ὅποια προβάλλουν ὄχι μόνον τὸν ἐξυμνούμενο κ. Π. Β. Πάσχο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους τοὺς συγγραφεῖς τῶν κειμένων, τὰ ὅποια διακρίνονται γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ ἀξία τους καὶ τὸν ὑψηλὴν ποιτικὴν στάθμην κριτικῶ λόγου τους. Πρόκειται γιὰ κείμενα ἀφ' ἑνὸς τῶν Φ. Κόντογλου, Γ. Χατζῆνη, Ν. Γ. Πεντζίκη, Δ. Κ. Παπακωνσταντίνου, Α. Καραντώνη, Νικ. Βρεττάκου καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν Γ. Κ. Ἀγγελινάρα, Β. Ἀθανασόπουλου, Ν. Ἀρβανίτη, Στ. Ἀρτεμάκη, Κ. Π. Βλάχου, Ὅλγας Βότση, Παν. Βρετάκου, Κ. Γάλλου, Δ. Β. Γόνη, Ν. Ἰ. Ζαγανιάρη, Ἐρ. Ζέλλιου - Μαστοροκώστα, π. Κ. Καλλιανού, Β. Π. Καραγιάννη, Χρ. Ζ. Καρανίκα, Κ. Ἀπ. Κατσόγιαννου, Νικηφ. Καχυριάνη, Γρηγ. Ἀθ. Κοντοῦ, Χρήστου Κορέλα, Ἀλεξ. Κοσματόπουλου, Κωστή Κυριακίδη, Β. Κωνσταντίνου, Πάνου Λιαλιάτση, Δημ. Σ. Λουκάτου, Μιχ. Κ. Μακράκη, Νίκου Μακρῆ, Χρ. Μαλεβίτση, Ε. Ν. Μόσχου, Χρ. Μπέσσα, Μωυσέως Μοναχοῦ, Ἰ. Α. Νικολαΐδη, Ἀμ. Α. Παπαβασιλείου, Θαν. Παπαθανασόπουλου, Ἀντώνη Πιλλᾶ, Θεοδ. Παπακωνσταντίνου, Λένας Παππᾶ, Ἐλ. Ν. Πλατῆ, Κυρ. Πλησῆ, Κώστα Σαρδελῆ, Π. Μ. Σωτήρχου, Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Κ. Ν. Τριανταφύλλου, Κ. Τριανταφυλλίδη, Κ. Ε. Τσιρόπουλου, Ν. Β. Τυπάλδου, Κυριάκου Χαραλαμπίδη καὶ Παν. Χρ. Χατζηγάκη.

Τὰ ἐξαιρέτα κριτικὰ κείμενά τους, — ποὺ ἀποδεικνύουν καὶ τὴν προσωπικὴν τους «μέθεξι» στὰ βιώματα τοῦ κ. Π. Β. Πάσχου καὶ τὴ συγκίνησί τους γιὰ τὴ μορφοποίησι τῶν βιωμάτων αὐτῶν στὰ σαγηνευτικὰ λογοτεχνικὰ (ποιητικὰ, πεζογραφικὰ) καὶ ἐπιστημονικὰ-θεολογικὰ του ἔργα—, προβάλλουν τὸν ἐκ Λευκοπηγῆς Κοζάνης διαπρεπῆ θεολόγο καὶ —ὄχι κατὰ παραγγελίαν, ἀλλὰ κατὰ πηγαῖον τρόπο— λογοτέχνη λ.χ. ὡς ἐξαιρέτον «ἀπολογητὴν τῆς (ἐλληνορθόδοξης) παράδοσις» (σ. 14) ὡς φορεᾶ «καινούριας πνοῆς στῆ νεοελληνικὴ σκέψη» (σ. 19) ὡς γράφοντα τὰ ποιήματά του μὲ «γνήσιον ἐξομολογητικὸν τόνο» (σ. 25) ὡς «λαμπρὸν πανεπιστημιακὸ θεολόγο, θρησκευτικὸ διανοούμενο καὶ δοκιμιογράφον καὶ ὑμνωδὸν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας» (σ. 31) ὡς συγγραφέα μὲ «ἀνεπιτήδευτη ἀπλότητα, ἀβροφροσύνη

καὶ ἐγκαρδιότητα, μὲ τὴν ὁποία συνομιλεῖ» καὶ «αἰχμαλωτίζει τὸ συνομιλητὴ του» (σ. 41)· ὡς κατατασσόμενον «μεταξὺ τῶν κορυφαίων τῶν Νεοελληνικῶν Χριστιανικῶν Γραμμάτων» (σ. 47)· ὡς «μίαν ἀπὸ τῆς πρώτης δημιουργικῆς μορφῆς τῶν σημερινῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων» (σ. 51)· ὡς «ἄξιον ὑμνογράφου» (σ. 65)· ὡς «τιμημένον μὲ πολλὰ λογοτεχνικὰ βραβεῖα (Κρατικὸ Βραβεῖο Ποίησης, Βραβεῖο Λαίμου, Βραβεῖο Οὐράνη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ.ἄ.» (σ. ...)· ὡς ποιητὴν, στὸ ἔργο τοῦ ὁποίου «στίλβει ἡ χρυσοῦ ὠριμότητα τοῦ ἀπλοῦ χωρὶς ποτὲ νὰ ξεπέφτει στὸ εὐκολο» (σ. 72)· ὡς ἔχοντα «έντελῶς ξεχωριστὴν» ἐπίδοσι καὶ «στὸ δοκιμογραφικὸ τοῦ ἔργο (φιλολογικὸ καὶ κριτικὸ δοκίμιο, βιβλιοκριτικὴ)», ποῦ «ἐπιβλητικὸ σὲ ὄγκο καταλάμπεται ἀπὸ τὸ ἴδιο, δυνατὸ ἑσωτερικὸ φῶς» (σ. 77)· ὡς ὑμνητὴν τῆς «φύσης, τῆς πάγκαλης καὶ πανωραίας, τῆς Λευκοπηγῆς», τὴν ὁποία ἐξωραΐζουν «οἱ πηγές, οἱ λεῦκες, τὰ πλατάνια, τ' ἀμπέλια, οἱ ἀμυγδαλιές, τὰ καλαμπόκια, οἱ λυγαριές, ὁ χλοῖσμένος κάμπος, οἱ βουνοκορφές, οἱ πλαγιές, οἱ πηγές, τὰ ξωκκλήσια, τ' ἀγριολούλουδα τῶν κάμπων, τὸ κυπαρίσσι, ἡ ἀχλαδιά, ἡ πέτρα, ὁ ἥλιος τῆς Χρυσοπηγῆς» (σ. 141)· ὡς ποιητὴν μὲ τὸν «ἀέναον νόστον» γιὰ τὸν γενέθλιο τόπο του (σ. 171)· ὡς τὸν διάκονο «τῆς Ὁρθοδοξίας, ποῦ ἐπιστημονικὰ μετέφρασε σὲ Θεολογία καὶ αἰσθητικὰ σὲ ποίηση –ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοσμική–, σὲ πεζογραφία, σὲ μουσική, σὲ στοχασμὸ καὶ σὲ λόγον» (σσ. 177-178)· ὡς τὸν «γλυκὸν Ἑρωδιόν», τὸν «ψάλτην τῶν καημῶν τῆς Ρωμοσύνης», τὸν «συναξαριστὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ» (σ. 185)· ὡς ποιητὴν, ποῦ «μέσῳ τῆς ποιήσεως ἐκφράζεται κατὰ τρόπον αὐθεντικώτερο, δραματικώτερο» (σ. 212) εἰς τρόπον ὥστε «οἱ στίχοι του θυμίζουν τὴ γλῶσσα τοῦ Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου: λιγότερο ἐρωτικὸ ἐκείνου, δείχνουν τὴν ἴδια πορεία πρὸς τὸ φῶς» (σ. 221)· ὡς ἀσχοληθέντα «ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ποίηση, καὶ μὲ ὅλα τ' ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου: τὸ διήγημα, τὸ μυθιστόρημα, τὸ δοκίμιο, γράφοντας θαυμάσια ἀφηγηματικὰ κείμενα, καθὼς καὶ εἰδικὲς μελέτες γιὰ ἁγίους», (σ. 2-39)· ὡς πιστόν, ποῦ «ξεῖ τὴν ὀρθόδοξην παράδοσιν ἐκ τῶν ἔνδον» καὶ «τὴ θεωρεῖ πνοὴ ζωῆς αἰωνίου, ἀκένωτο θησαυρὸ ὁ ὁποῖος ἔθρεψε, τρέφει καὶ θὰ τρέφει τὴ μυστικὴ ψυχὴ» (σ. 250)· ὡς «εὐαίσθητον λυρικὸ ποιητὴ» (σ. 275), τοῦ ὁποίου ἡ ποίησις «εὐωδιάζει μοσχολίβανο ἁγιορετικὸ, κρινολούλουδο τῆς Λευκοπηγῆς Κοζάνης, ἀλμύρα τῆς Σκιάθου, ἀγωνία καὶ κατάνυξιν» (σ. 273)· ὡς «ἠδύμολπον, διαπρεπῆ στὰ Χριστιανικὰ Γράμματα» (σ. 300)· ὡς «ἱεροουργοῦντα μὲ στίχους» (σ. 307)· ὡς «μιὰ πολυέδρη προσωπικότητα», ὡς «τὸν ποιητὴ, τὸν πεζογράφο, τὸν θεολόγο, τὸν ἐπιστήμονα, τὸν ψάλτη, τὸν καλλιγράφο» (σ. 327)· ὡς τὸν «γλαφυρὸν χειριστὴν τῆς γλώσσας μας» (σ. 354)· ὡς πραγματοποιοῦντα συνεχεῖς ἀναβάσεις «στὸ ὄρος Θαβῶρ, ὅπου ὁ ὀρθόδοξος λυρισμὸς ὑψώνει τὸν τρισάγιον ὕμνον καὶ ὑπηρετεῖ τὸ ἔλεος καὶ βοηθεῖ ἐν Κυρίῳ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ψυχῆς» (σ. 331).

Στὸ Ἐπίμετρο τοῦ Τόμου παρουσιάζονται ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τὸν Μ. Μελλινὸ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ κατάλογοι τῶν ἀναριθμητῶν ἐπιστημονικῶν, ἐκλαϊκευτικῶν καὶ λογοτεχνικῶν δημοσιευμάτων τοῦ Π. Β. Πάσχου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Φ. Χριστόπουλο εὐσύνοπτος ἀνάλυσις καὶ ἀποτίμησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ διακεκριμένου θεολόγου καὶ λογοτέχνου.

Ὁφείλονται ἀληθῶς συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίες τόσον στοὺς ἐκλεκτοὺς Κοζανίτες, ποὺ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία τῆς ἐκδόσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τόμου, ὅσον καὶ στίς Ἐκδόσεις ΑΡΜΟΣ γιὰ τὴν ὡραία ἔκδοσι.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Χρήστου Θ. Κρικῶνη, *Πατερικὰ Θεολογικὰ Μελετήματα*, University Studio Press - Ἐκδόσεις Ἐπιστημονικῶν Βιβλίων καὶ Περιοδικῶν, Θεσσαλονίκη 1998, σχ. 21Χ24 ἐκ., σσ. 1-701.

Ὁ ὡς ἄνω ὀγκῶδης τόμος, ἔργον τοῦ ἐκλεκτοῦ καὶ πολυγραφατάτου συναδέλφου κ. Χρήστου Κρικῶνη, Καθηγητοῦ τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, εἶναι «*εὐσεβάστως ἀφιερωμένος εἰς τὸν Προκαθήμενον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, τὸν ἀπὸ Δημητριάδος Κύριον Κύριον Χριστόδουλον*». Στὸν τόμο αὐτὸ «*περιλαμβάνονται μελετήματα, ἀναφερόμενα σὲ διαφόρους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆ διδασκαλία τους καὶ δημοσιευθέντα κατὰ καιροὺς ἐκ διαφόρων ἀφορμῶν εἴτε αὐτοτελῶς, εἴτε σὲ ἐπιστημονικὰ συλλογικὰ ἔργα... Ἡ δημοσίευσή τους κρῖθηκε ἐπιβεβλημένη λόγῳ τῆς διαχρονικότητος ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπικαιρότητος τοῦ περιεχομένου, ποὺ ἔχει πάντοτε ἢ πατερικὴ διδασκαλία*» (σ. 15).

Στὸ Α' Μέρος (σσ. 17-340), ποὺ εξετάζει «*γραμματολογικὰ-θεολογικὰ θέματα*», περιλαμβάνονται ἔνδεκα κεφάλαια, στὰ ὅποια προβάλλονται 1) ἐκκλησιολογικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας· 2) ὁ Λόγος καὶ ἡ περὶ αὐτοῦ διδασκαλία τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου· 3) ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὡς πρότυπον Ἱεράρχου, ἀγωνιστοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας· 4) ἡ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον· 5) ἡ συνεχῆς πορεία τῆς πνευματικῆς τελειότητος καὶ τῆς μυστικῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης· 6) ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὡς πρότυπον εἰρηνοποιοῦ καὶ ὑπόδειγμα αὐτοθυσίας· 7) ἡ προσωπικότης τοῦ πολυπαθοῦς ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· 8) ἡ Θεολογία ὡς μέθοδος θεογνωσίας κατὰ τὰ Ἀρεοπαγικὰ συγγράμματα· 9) τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου καὶ πολιοῦχου Τρίκκης ἐπισκόπου Οἴκουμηνίου· 10) οἱ ἀπόψεις τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρως περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ 11) ὁ ὁμολογιακὸς χριστοκεντρικὸς χαρακτήρ τοῦ μαρτυρίου τῶν νεομαρτύρων.

Στὸ Β' Μέρος (σσ. 341-660), στὸ ὁποῖο ἐξετάζονται «*ἐκκλησιολογικὰ-κοινωνικὰ θέματα*», περιλαμβάνονται δέκα κεφάλαια, στὰ ὅποια ἐξετάζονται 1) ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ παραστάσεις καὶ ἐξεικονίσεις αὐτῆς μέσα στὴν Πατερικὴ Γραμματεία· 2) ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας· 3) τὰ κοινωνικὰ προβλήματα «*τῆς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης*» κατὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας· 4) τὸ ἀγαθὸ τῆς εἰρήνης κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες· 5) ἡ ἐργασία κατὰ τὴν Γραφήν καὶ τοὺς

Πατέρες γενικῶς· 6) τὰ ναρκωτικὰ καὶ τὸ AIDS ἀπὸ ἄποψι ἐκκλησιολογικῆ-θεολογικῆ· 7) ἡ ἑορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸ νόημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας· 8) ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς τιμῆς καὶ προσκυνήσεως τῶν ἱ. εἰκόνων καὶ οἱ ἀντιλήψεις τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἔναντι τῆς εἰκονομαχίας· 9) ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ 10) οἱ σχέσεις Ὁρθοδόξου Παραδόσεως καὶ Διαφωτισμοῦ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον τὸν Πάριον.

Ὁ τόμος, ὁ ὁποῖος κατακλείεται μὲ «*Ἀλφαβητικὸν Πίνακα ὀνομάτων, ἐννοιῶν καὶ πραγμάτων*» (σσ. 661-694) καὶ μὲ Πίνακα τῶν πολλῶν δεκάδων τῶν «*Δημοσιευμάτων καὶ Ἐπιστημονικῶν Ἔργασίων*» τοῦ Χριστοῦ Κρικῶν (695-701), εἶναι σπουδαιότατο Ἐγχειρίδιον, ποῦ προβάλλει ἐκλεκτὲς πτυχῆς καὶ ἐπιφανεῖς ἐκπροσώπους τῆς Πατερικῆς καὶ Νεοπατερικῆς διδασκαλίας, τῆς ὁποίας ὀρθῶς ἐπισημαίνεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡ διαχρονικότης καὶ ἡ ἐπικαιρότης. Ὁ κ. Κρικῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς γιὰ τὸ καρποφόρο διδασκτικόν, ἐρευνητικόν, διοικητικόν καὶ ὀργανωτικόν ἔργο του στὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀποδεικνύει μὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἑπτακοσιασέλιδον δημοσίευσμά του, ὅτι ὁ πολυσχιδῆς καὶ πολυδιάστατος λόγος μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρεται ὄχι μόνον στὰ οὐράνια, ἀλλὰ καὶ στὶς ἐπίγειες ἀνάγκες, σχέσεις καὶ συναρτήσεις τῶν ἀτόμων καὶ τῆς κοινωνίας.

Οἱ μικρῆς γλωσσικῆς διαφορῆς, ποῦ παρατηροῦνται στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια τοῦ ὀγκώδους βιβλίου, ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ σχετικῆς μελέτες ἐγράφησαν σὲ διαφορετικῆς ἐποχῆς καὶ ἐκ διαφορετικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὸ νὰ ἔχουν οἱ μελέτες αὐτῆς οὐσιαστικὴν ἐνότητα, ἢ ὁποία ἐξασφαλίζεται διότι ὁ συγγραφεὺς ἀφ' ἐνὸς ἀποφεύγει γλωσσικῆς ἀκρότητας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀσχολεῖται περὶ θέματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν διαφορῶν ἐπὶ μέρους πτυχῶν τῆς ζωῆς, τῆς δράσεως καὶ τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου μεγάλων μορφῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ποῦ προβάλλουν τὴν ὀρθόδοξον ἐνότητα μέσα στὴν ποικιλομορφίαν καὶ καθιστοῦν γνωστὰ χαρακτηριστικὰ ἐκλεκτὰ δείγματα τόσοσ τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, ὅσον καὶ τῆς πρακτικῆς δραστηριότητος μεγάλων προσωπικοτήτων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ κ. Κρικῶν εἶναι ἀξιεπαινος, διότι ἀσχολεῖται μὲ τὸ οὐσιῶδες καὶ παραλείπει τὸ ἐπουσιῶδες, ἀνιχνεύει μὲ προσεκτικὴν στοχαστικὴν μελέτη τὸ βαθύτερον νόημα τῶν κειμένων, ἐρευνᾷ ὑπὸ νέαν ὀπτικὴν γωνίαν στοιχεῖα, ποῦ ἤδη εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸ παρελθόν, φέρει στὸ φῶς νέες πτυχῆς τοὺς μὲ κριτικὴν δεξιότητιαν καὶ μὲ διατύπωσιν, ἢ ὁποῖα εἶναι γλαφυρὰ, ἔχει κρυσταλλίνην διαύγειαν καὶ καθιστᾷ προσιτοὺς στὸν ἀναγνώστη θησαυροὺς τῆς ἑλληνορθοδόξου παραδόσεως. Τὸ Ἀλφαβητικὸν Εὐρετήριο ὀνομάτων, ἐννοιῶν καὶ πραγμάτων εἶναι πολυτιμότατον, διότι διευκολύνει τὸ νὰ κατατοπιῆσθαι εὐκόλως γιὰ μεγάλην ποικιλίαν θεμάτων, ποῦ συναρτῶνται πρὸς τὴν ζωὴν, τὸ ἔργο καὶ τὴ διδασκαλίαν τῶν Πατέρων. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι ὁ τόμος ἔχει αἰσθητικῶς ὡραίαν μορφήν, ποῦ δημιουργεῖται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι στὸ καλλιτεχνικὸν ἐξώφυλλον παρουσιάζει τὴ φωτογραφίαν τῆς πολυχρῶμου εἰκόνας

τῶν Ἁγίων Πατέρων, ποὺ ὑπάρχει στὴν Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Τὸ ἀξιέπαινο ἔργο τοῦ κ. Κρικῶνη, στὸ ὁποῖο εἶναι συγκεντρωμένα σὲ ὀργανικὲς ὁλότητες παλαιότερα δημοσιεύματά του, εἶναι νέα ἀπόδειξις γιὰ τὸ ὅτι, ὅπως ἔχομε ἐπισημάνει καὶ στὸ παρελθόν, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Συμπρωτευούσης μὲ τὸ ἐξαιρετὸ ἐρευνητικὸ καὶ διδακτικὸ δυναμικὸ τῶν δύο λαμπρῶν Τμημάτων τῆς «εἶναι πράγματι μίᾳ ἀπὸ τὶς πλέον ἀκτινοβόλες Θεολογικὲς Σχολὲς τοῦ καθ' ὅλου Χριστιανικοῦ κόσμου, ποὺ ἔχει συντελέσει καὶ συντελεῖ – σὲ μερικὸς τομεῖς κατὰ πρωτοποριακὸν τρόπο – στὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ ὀρθοδόξου θεολογικοῦ στοχασμοῦ, στὴν γνωστοποίησιν τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας, στὴν προώθησιν τῶν Διορθοδόξων καὶ Διαχριστιανικῶν σχέσεων καὶ στὴν καλλιέργειαν καὶ προβολὴν τοῦ ὑγιοῦς οἰκουμενικοῦ καὶ κοινωνικοπολιτιστικοῦ πνεύματος» (περ. «Θεολογία», ἔτος 1998, ἀρ. τεύχους 2, σσ. 382-383). Εἶναι εὐχάριστον καὶ ἀξιέπαινον, ὅτι ἡ ἀκτινοβολία αὐτὴ θὰ γίνεταί στὸ μέλλον ἀκόμη εὐκολώτερη, μὲ τὴ βοήθειαν τῆς ὀργανωθείσης ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης ἐκδοτικῆς Ὑπηρεσίας ὑπὸ τὸν τίτλον «University Studio Press - Ἐκδόσεις Ἐπιστημονικῶν Βιβλίων καὶ Περιοδικῶν». Ἡ Ὑπηρεσία αὐτὴ πραγματοποιήσῃ καὶ τὴν ὠραία καλλιτεχνικὴ ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Κρικῶνη.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Εὐανθίας Χ. Ἀδαμτζίλογλου, Δρος Θ., «*Οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλυ...*». *Τὰ βασιλικά χαρίσματα τῶν δύο φύλων* (Γαλ. 3,28γ. Γέν. 1,26-27), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 181.

Ἡ παρὰ τὰς ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς μελέτας τῆς οὐχὶ εὐρέως γνωστῆς Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας κ. Ε. Ἀδαμτζίλογλου, ὑπέικουσα, προφανῶς, εἰς τὴν ἀδιαφιλονείκητον πλέον ἀνάγκην ἐπικοινωνίας μὲ θέματα συγχρόνου θεολογίας, ἀσχολεῖται ἀπὸ ἐτῶν μὲ διαφόρους ἐρέυνας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θεολογικῆς φεμινιστικῆς προβληματικῆς. Καρπὸς τῶν ἐρευνῶν τῆς τούτων εἶναι περισπούδαστοι μελέται, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ὡς ἄνω, ἥτις παρουσιάζεται ἐνταῦθα μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ δοθῇ οὕτως ἡ εὐκαιρία νὰ καταστοῦν αἱ ἐνδιαφέρουσαι καὶ πρωτοποριακαὶ ἀπόψεις τῆς συγγραφέως γνωσταὶ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν. Ὁ τίτλος δὲ καὶ μόνον τῆς ἐργασίας ταύτης ἐπιτρέπει νὰ διαφανῇ ὁ σκοπὸς τῆς, ὁ ὁποῖος ἐγκεῖται εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος διὰ τὴν δυνατότητα ἰσότητος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι, πάντως, ἀξιοπρόσεκτος ἡ παρατήρησις τῆς σ., ὅτι τὸ χωρίον Γαλ. 3,28, ὅπου ἀπαντᾷ τὸ ἐν λόγῳ σπουδαῖον μήνυμα, δὲν «*λειτουργεῖ*» τόσον διὰ τὰς ἐθνικὰς ἢ κοινωνικὰς διαφοράς, ὅσον διὰ τὰς γυναῖκας, ἀπευθυνόμενον παραλλήλως καὶ πρὸς ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας συλλογικῶς (σελ. 9).

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο βιβλίον περιλαμβάνει ἐν ἀρχῇ βραχὴν ἀλλὰ κατατοπιστικὸν Πρόλογον (σελ. 9-10) καὶ πλουσιωτάτην Βιβλιογραφίαν, εἰς

τὴν ὁποῖαν περιέχονται ποικίλα πατερικὰ συγγράμματα καὶ δὴ πολλὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ ἀλλὰ καὶ ραββινικὰ καὶ ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, νεώτερα ὑπομνήματα καὶ πολυάριθμοι ἐπιστημονικαὶ μονογραφίαι καὶ ἄρθρα, κυρίως ξενόγλωσσα (σελ. 13-23). Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἐμπεριστατωμένη Εἰσαγωγή, διὰ τῆς ὁποίας ἐνημεροῦται ὁ ἀναγνώστης ἱκανοποιητικῶς καὶ ἐπὶ τῆς λεγομένης συγχρόνου φεμινιστικῆς θεολογίας (σελ. 25-32). Ἡ σ., στηριζομένη εἰς τὸ νόημα τοῦ *Γαλ.* 3, 28, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πρωτοχριστιανικὴ κοινότης ἀνεγνώριζε καὶ ὑπερήσπιζε τὰ δικαιώματα τῆς γυναικός. Θεωρεῖ δὲ ὅτι, ἀντιθέτως, ὁ δυτικὸς κόσμος ἐβλάψε τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἐγνώρισε τραγικὰς ἡμέρας ἀπὸ τὴν ἀνδρικήν βαρβαρότητα, ὡς λέγει χαρακτηριστικῶς (σελ. 32). Καὶ ἐξετάζει τὰς προϋποθέσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας προσεγγίζεται τὸ μήνυμα τῆς μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός ἰσότητος ἀπὸ τὴν σύγχρονον διεθνή βιβλικὴν ἔρευναν.

Τὸ κύριον ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία Μέρη. Εἰς τὸ Α' Μέρος ἡ σ. ἀσχολεῖται διεξοδικῶς μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἔρευναν τοῦ χωρίου *Γαλ.* 3,28γ, τὸ ὁποῖον ὀρθῶς συσχετίζει πρὸς τὸ *Γέν.* 1,27, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο φύλα κατ' εἰκόνα Θεοῦ (σελ. 33-83). Καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐπ' αὐτοῦ σχετικὸν προβληματισμόν, παρουσιάζουσα τὰς ἐν προκειμένῳ ἀπόψεις πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν καὶ ἀσχολουμένη κατ' ἀναδρομὴν, οὕτως εἰπεῖν, μὲ τὴν ἑλληνόγλωσσον πατερικὴν παράδοσιν, σχετικῶς πρὸς τὸ αὐτὸ θέμα, ἀπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως μέχρι Οἰκουμενίου, καὶ μὲ τὴν λατινικὴν παράδοσιν, ἀπὸ Ἀμβροσιαστοῦ μέχρι Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου. Περὶ τοῦ Ἀμβροσιαστοῦ φρονεῖ, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποβάθμισιν τῆς γυναικός, ἐφ' ὅσον ἀνεγνώριζε τὸ «κατ' εἰκόνα» εἰς μόνον τὸν ἄνδρα (βλ. σελ. 66 καὶ 71), τὸν ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενον ὡς κοινωνικῶς ὑπερέχοντα, καί, τρόπον τινά, καθωδήγησεν οὕτως, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου, τοὺς λατίνους ἐρμηνευτὰς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Μεσαίωνα. Περὶ δὲ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου πιστεύει ὅτι, ἀκολουθῶν οὗτος τὴν ἀριστοτελικὴν ἀρχὴν τοῦ ὑλομορφισμοῦ, δέχεται μὲν ὅτι ἡ γυνὴ ἔχει λογικὴν φύσιν, ὑποστηρίζει ὁμως τὴν προτεραιότητα τοῦ ἀνδρὸς (σελ. 82).

Εἰς τὸ Β' Μέρος ἡ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐν *Γέν.* 1,26-27 παλαιοδιαθηκικὸν ὑπόβαθρον τοῦ *Γαλ.* 3,28γ, ὅπου ἀναφέρονται τὰ περὶ τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο φύλα (σελ. 85-141). Ἀρχικῶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἰστορίας τῆς ἐρμηνείας τοῦ *Γέν.* 1,26-27 καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπιχειρεῖ μίαν θρησκευοῖστορικὴν ἔρευναν τῆς παραδόσεως εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ἀρχαίας ἐγγυῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἐντοπίζονται ἐνδιαφέροντα σχετικὰ στοιχεῖα. Μετὰ ταῦτα ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἔρευναν τῆς παραδόσεως ταύτης ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνθρωπίνης βασιλείας καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἔχει λάβει ὑπ' ὄψιν τῆς πολλὰ εἰδικὰ συγγράμματα ἐπιφανῶν βιβλικῶν ἐρευνητῶν, καὶ ὅτι φαίνεται ἐξοικειωμένη πρὸς τὰ σχετικὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα. Δὲν ἐνοχλεῖται μάλιστα νὰ ἀποδεχθῇ αἰγυπτιακὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας,

μὴ ἀρνούμενη παρομοίας ἐπιδράσεις καὶ τῶν βαβυλωνιακῶν κοσμολογιῶν ἐπὶ τῶν παλαιοδιαθηκικῶν κειμένων. Εἶναι, πάντως, ἄξιον προσοχῆς, ὅτι σὺδὸλως ἀνησυχεῖ διὰ τὰς ἀπόψεις τῆς κριτικῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορικότητα τοῦ προσώπου τοῦ Μωϋσέως, θεωροῦσα γενικῶς ὅτι δὲν ἀμφισβητεῖται αὕτη (σελ. 127). Ἰσως λησμονεῖ ὅτι ἔχουν διατυπωθῆ καὶ θεωρίαι ἀμφισβητοῦσαι τὴν ὑπαρξιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, καίτοι δὲν εὐσταθοῦν αὐταί, μετὰ μάλιστα καὶ ἀπὸ τὰς νηφαλίους ἐρεῦνας νεωτέρων ἐπιστημόνων.

Εἰς τὸ Γ' Μέρος ἡ σ. ἀσχολεῖται εἰδικώτερον περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐν *Γαλ.* 3,28γδ βαρυσημάντου ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «*οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλῃ πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*», ἡ ὅποια ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν θέμα τῆς ὅλης μελέτης καὶ τὸν τίτλον τοῦ Μέρους τούτου (σελ. 143-173). Ἡ κ. Ἀδαμτζιλογλου ἀνατρέχει εἰς τὸ ἐν *Γέν.* 1,26-27 προαναφερθὲν ὑπόβαθρον τῆς ἐν λόγῳ ρήσεως, χρησιμοποιοῦσα ἐν προκειμένῳ ὅλας τὰς μεθόδους τῆς συγχρόνου βιβλικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιστρατεύουσα ἐν ταύτῳ καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ οἰκείου ἀγιογραφικοῦ κειμένου. Διερευνῶσα δὲ ἐπισταμένως τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ *Γέν.* 1,26, ἀσχολεῖται μὲ παραδόσεις καὶ ἐπιστημονικὰς θεωρίας περὶ τῶν πηγῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Συναφῶς παρῳθεῖ ἐν λεπτομερείαις τὰς ἐρμηνείας τὰς διατυπωθείσας ἐπὶ τοῦ *Γαλ.* 3,28γδ, τόσον κατὰ τὴν κλασικὴν πατερικὴν παράδοσιν, ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν, ὅσον καὶ κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα. Προσφυῶς δ' ὑποστηρίζει τὴν ἐν προκειμένῳ ἄποψιν, ὅτι ὁ Θεός, δημιουργήσας τὰ δύο φύλα ἰσότιμα καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα του, ἔδωκεν εἰς ἀμφοτέρω τὴν εὐλογίαν τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἀρχηγίας ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Τὰς διαφορὰς τῶν φύλων δὲν θεωρεῖ ἀφετηρίαν ρήγματος τῆς ἐνότητος, διότι δύναται αὐταὶ νὰ ἀποτελέσουν προϋποθέσιν ἁρμοικῆς κοινωνίας καὶ ἐνότητος (σελ. 156).

Ἡ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐπιτυχῆς αὕτη ἐρευνητικὴ ἐργασία κατακλείεται διὰ συντόμου Ἐπιλόγου, ὅπου τονίζεται ὅτι ἡ παράθεσις τῶν ἐρμηνειῶν τὰς ὁποίας ἐδέχθη ὁ περιλάλητος στίχος *Γαλ.* 3,28 κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σχετικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὴν κλασικὴν πατερικὴν παράδοσιν, κατέδειξαν τὴν ἱστορικὴν περιπέτειαν αὐτοῦ εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν καὶ τὴν ζωὴν τῆς ἐκκλησίας (σελ. 175-176). Ἐπιβεβαιοῦται, ἐξ ἄλλου, ἐνταῦθα ἡ ἀνατολικὴ παράδοσις διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὡς ἄνω χωρίου, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρεται πρωτίστως «*γὰρ τὴν χριστοποίησην*», ὡς λέγει ἡ σ., τοῦ χαρακτήρος παντὸς ἀνθρώπου, ἀδιακρίτως φύλου, ἐθνότητος, κοινωνικῆς τάξεως ἢ μορφώσεως (σελ. 176).

Διὰ τῆς εἰς βάθος τοιαύτης ἐρεύνης τῆς, ἐπέτυχεν ἡ σ. νὰ καταδείξῃ τὰ πολλὰ τῆς ἐπιστημονικῆς προσόντα καὶ διὰ καὶ τὴν ἀνετον διακίνησίν τῆς εἰς τὴν ἀκανθώδη περιοχὴν τῆς συγχρόνου βιβλικῆς ἐπιστήμης, ὅπως δὴποτε δὲ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών τῆς καὶ τὰς ἐρευνητικὰς τῆς ἰκανότητας. Ἡ κ. Ἀ. ὑπεραμύνεται μετὰ σθένους τῆς ἀνατολικῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἡ ὅποια, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅτι ἐγένετο ἐν τῇ Δύσει, ἐτάσσετο, ὡς προελέχθη, ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς (σελ. 31-32). Ἐμφανίζεται τοιοῦτοτρόπως ὑπέρμαχος τοῦ γνωστοῦ κινήματος τῶν εὐρωπαϊῶν φεμινιστριῶν θεολόγων,

τῶν καταγελλουσῶν τὴν ὑποτίμησιν τῆς γυναικός, καὶ ἀγωνίζεται νὰ ἐξυψώσῃ αὐτὴν καὶ δι' ἰδίων μάλιστα δυνάμεων καὶ σχεδὸν μετὰ φανατισμοῦ. Τηροῦσα δὲ μίαν μᾶλλον ἀρνητικὴν στάσιν ἔναντι τῶν ἀνδρῶν καὶ διεισδύουσα μετ' ἐπιμονῆς εἰς τὸν νευραλγικὸν χώρον τῆς φεμινιστικῆς προβληματικῆς, φανερώνει ὅτι ἔχει ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὸ σύγχρονον κοινωνικὸν γυναικεῖον κίνημα καὶ ὅτι θεωρεῖ θετικὸς τοὺς προβληματισμοὺς τῶν ὡς ἄνω φεμινιστριῶν θεολόγων, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ καλέσουν τὴν θεολογίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰς ...μετάνοιαν! Ἐπειδὴ γνωρίζω τὸ ἦθος τῆς σεμνῆς καὶ εὐλαβοῦς συγγραφέως, δὲν νομίζω ὅτι διὰ τῶν ἐκδηλωθεισῶν τούτων τάσεων τῆς θᾶ ἡτό ποτε δυνατὸν νὰ ἐπιδιώξῃ αὐτὴ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλληνίδων καὶ τὴν ἐξῴθησιν αὐτῶν εἰς παρομοίαν, ἀτυχή, συμπεριφορᾶν.

Δὲν πρέπει, ἐν τοσούτῳ, νὰ παραλείψω νὰ προβῶ καὶ εἰς τὰς κάτωθι ἐπισημάνσεις: Ἡ σ. φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει φροντίσει νὰ ἐπιλέξῃ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς τὸ λεξιλόγιον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖται εἰς σοβαρὰς ἐπιστημονικὰς μελέτας, ὡς εἶναι, ἀναμφισβητήτως, ἡ παρούσα. Καὶ οὕτω γράφει: «*Ο δικός τους Θεός έχει τόσο μεγάλο δίκαιο για όσα έχει υποσχεθεί, ώστε...*» (σελ. 130). «*Η κατάσταση που άφησε η εποχή των Κριτών έκανε τόπο, για να περάσει ο θεσμός της βασιλείας στον Ισραήλ*» (131). «*Έτσι ξεπερνάει την έλλειψη του άλλου και μπορεί να στέκεται εν Χριστώ*» (158) κ.λπ. Ἐξ ἄλλου εἰς μίαν καὶ μόνην σελίδα (44) γράφει τὰ ἐξῆς ἐκ τοῦ προχείρου: «*Εδώ και τώρα*», «*το μοτίβο*» (βλ. καὶ 28,42,45,100,140,141), «*σακραμενταλισμός του Schlier*» (βλ. καὶ 46), «*το context του στίχου*» (βλ. καὶ 52,89), «*το Sitz im Leben του Γαλ. 3,28*» (βλ. καὶ 152). Γράφει ἐπίσης: «*Από τη μια μεριά... και από την άλλη μεριά*» (βλ. σελ. 10,53,61,80,120,144,145,156), «*έχει να κάνει*» (50,129), «*η εκ του Θεού γέννα*» (62,63), «*λαθεμένη*» (72,73), «*μπουλούκι*» (115), «*γυναικείες φιγούρες*» (123), «*η presexual θεώρηση των φύλων*» (46,47,157), «*ασεξουαλική θέση*» (51), «*ομοσεξουαλικές προϋποθέσεις*» (52), «*asexual κατάσταση*» (56), «*σεξικές διαφορές*» (80), «*sexual... presexual... metasexual κατάσταση*» (157) κ.ά.δ. Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ διευκρινίσω, ὅτι λέξεις καὶ φράσεις ὡς αἱ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσαι εἶναι, βεβαίως, προσφιλεῖς εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ χρησιμοποιοῦνται εὐρύτατα εἰς δημοσιογραφικὰ καὶ διαφόρων ἐπιπέδων μικτὰ κείμενα· δὲν ἔχουν, ὅμως, θέσιν εἰς σοβαρὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, εἰς οἵανδήποτε γλωσσικὴν μορφὴν (καθαρεύουσαν ἢ δημοτικὴν) καὶ ἐὰν γράφονται ταῦτα. Παρατηρῶ, ἐπίσης, ἐν κατακλείδι, ὅτι τὸ παρουσιασθὲν βιβλίον δὲν εἶναι ἀπληλαγμένον καὶ ποικίλων ἄλλων ἀβλεπτημάτων, ἀκόμη καὶ ὀρθογραφικῶν, γλωσσικῶν δὲ ἀνωμαλιῶν καὶ δὴ ἀνομοιομορφιῶν καὶ ἀσυνεπειῶν κυρίως εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὑπάρχουν προσέτι καὶ σφάλματα, τὰ ὁποῖα προδίδουν, ὅτι ἡ σ. ἔχει χρησιμοποιήσει ξένας πηγὰς, χωρὶς νὰ ἔχῃ προβῆ εἰς σχετικὸν ἔλεγχον, λησμονοῦσα, ἴσως, ὅτι παρ' ἡμῖν ἔχουν ἄλλως πῶς ὠρισμένα πρᾶγματα (βλ. π.χ. ἐν σελ. 113, ὅπου ὁ ψαλμὸς 88, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει ἡ σ., εἶναι καθ' ἡμᾶς (Ο') ὁ ψαλμ. 81· βλ. καὶ ἐν σελ. 86, ὅπου τὸ «*Ἰησ. Σειρ.*» εἶναι τὸ παρ' ἡμῖν «*Σοφ. Σειρ.*» (Σοφία Σειράχ καὶ ὄχι «*Ἰησοῦς Σειράχ*»).

Παρὰ τὰς ἐπισημανθείσας, ὅμως, ἀδυναμίας τῆς παρουσιασθείσης ἐργασίας, αὕτη ἔχει ἀδιαμφισβήτητον ἐρμηνευτικὴν ἀξίαν, ἀναδεικνύουσαν τὴν συγγραφέα τῆς δόκιμον ἐκκλησιαστικὴν ἐπιστήμονα καὶ ἰκανὴν ἐρευνητρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ δύνανται ἡ θεολογικὴ ἐπιστῆμη καὶ ἡ ἐκκλησία νὰ προσδοκοῦν πολλά. Εἴθε ἡ καλοπροαίρετος αὕτη «*φεμινίστρια*» νὰ προσφέρῃ τὴν ἀρωγὴν τῆς ὄχι μόνον πρὸς τὰς ὑποτιμωμένας ἐνίοτε Ἑλληνίδας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς Βίβλου παραπαίουσαν σήμερον φεμινιστικὴν θεολογίαν τῆς Δύσεως, φροντίζουσα νὰ προβάλλῃ καταλλήλως εἰς αὐτὴν τὰς ἐποικοδομητικὰς ἐν προκειμένῳ θέσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ διακυβεύῃ τὸ ἄψογον ἐλληνορθόδοξον ἠθὸς τῆς.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Θεοχ. Δετοράκη, *Μηνᾶς ὁ Μεγαλομάρτυς* (ὁ Ἅγιος τοῦ Μεγάλου Καστροῦ), Ἡράκλειον 1995, σελ. 614.

Κάπως καθυστερημένα (καὶ χάρις στὸν παλαιὸν μαθητὴ μου καὶ ἀγαπητὸ φίλο, τὸν πανοσιολογ. ἀρχιμ. π. Ἀμφιλόχιο Σαμοῦλη), ἔφτασε στὰ χέρια μου ὁ βαρύτεμος αὐτὸς τόμος ποὺ συνέγραψε-συγκρότησε ὁ λαμπρὸς συνάδελφος κ. Θεοχ. Δετοράκης, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, καὶ ἐξέδωκε ὁ Ἱερὸς Μητροπολιτικὸς Ναὸς ἀγίου Μηνᾶ Ἡρακλείου (Κρήτης), «*ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι αὐτοῦ*» (1895-1995). Ὁ τόμος, ἐπιβλητικὸς καθ' ὅλα, ἐνδεδυμένος πορφύραν καὶ βύσσον, περιποιεῖ τιμὴν ὄχι μονάχα στὸν διαπρεπῆ βυζαντινολόγο συγγραφέα του, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλο τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ ἀγίου Μηνᾶ ποὺ ἀποφάσισε καὶ πραγματοποιοῖ τὴν ἐξοχὴ αὐτῆ ἐκδοσῆ. Πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ, ὅπως ἰδιαιτέρως, ἡ πρόταση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου ν' ἀνατεθεῖ ἡ συγγραφὴ τοῦ τιμητικοῦ καὶ μνημειώδους αὐτοῦ τόμου στὸν καθηγητὴ κ. Θ. Δετοράκη, «*διακεκριμένον βυζαντινολόγον καὶ μελετητὴν τῆς κρητικῆς ἱστορίας, δόκιμον συγγραφέα καὶ ἄνθρωπον βαθύτατα θρησκευόμενον*» (σελ. 17), τὸν ὁποῖον ἐπικαίρως ἐπευλογοῦν καὶ συγχαίρουν ὁ Οἰκουμενικὸς μας Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Τιμόθεος (σελ. 13-15). Εἶν' ἓνα ἔργο ἀξιώσεων, καὶ ἀπὸ φιλολογικῆ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆ ἀποψη ποὺ μόνον ἓνας συγγραφέας μὲ τὰ ἀναμφισβήτητα προσόντα καὶ τὸ μεράκι τοῦ κ. Δετοράκη θὰ μπορούσε νὰ τὸ κάμει μὲ τέτοια καὶ τόση ἐπιτυχία. Ἄξιός ὁ μισθός του!

Ὁ κ. Δετοράκης, ὁ ὁποῖος ἔχει τιμηθεῖ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο καὶ μὲ τὸ ὄφρῆκιον τοῦ Ἄρχοντος Μεγάλου Πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, γνωρίζει καλὰ τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα καὶ τὰ ἱστορικὰ θέματα τῆς Κρήτης, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν του. Καὶ μὲ τὸ μεγάλο τοῦτο ἔργο του δείχνει ὄχι μονάχα τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστην του, ἀλλὰ καὶ τὴν βαθειὰ ἐπιστημονικὴ γνῶσιν τῶν ἱστορικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ φιλολογικῶν πτυχῶν καὶ τοῦ ἀγίου Μηνᾶ τοῦ Μεγαλομάρτυρος καὶ τοῦ ὁμωνύμου Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ συστηματικὴ ἐξέταση καὶ ἐκθεσὴ τοῦ ὑλικοῦ ἐπέβαλε στὸν σ. μιὰ

διμερῆ διαίρεση, πού, ἂν προσθέσει κανεὶς τὰ Παραρτήματα καὶ τὴν Εἰκονογραφικὴ - Φωτογραφικὴ τεκμηρίωση, τελικὰ γίνεται τετραμερῆς. Στὸ Α' Μέρος ἐξετάζεται ἡ μορφή τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, ὡς Ἁγίου τῆς ὄλης Ἐκκλησίας (πηγές - σχῆμα βίου - ὁμώνυμοι Ἅγιοι - ἑλλην. ἀγιολογικὴ καὶ ὑμνογραφικὴ παράδοση - ἡ παράδοση τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν - ἐορτολόγιο - εἰκονογραφία - λαϊκὴ λατρεία). Στὸ Β' Μέρος (Ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ἡ Κρήτη) ἔχουμε τρία κεφάλαια, ὅπου ὁ σ. ἐξετάζει τὰ ἱστορικὰ δεδομένα ἀπ' τὴν βυζαντινὴν περίοδο καὶ τὴ βενετοκρατία, περιγράφει λεπτομερέστατα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν πρῶτο Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου, καθὼς καὶ τὸν νέο μεγάλο Ναὸ καὶ τὰ τῆς πρώτης ἑκατονταετίας (1895-1995). Ὡς Γ' Μέρος μποροῦμε νὰ λογαριάσουμε τὰ 5 σπουδαῖα Παραρτήματα, ὅπου ἐκδίδονται «ἅπαντα» σχεδὸν τὰ α) Ἀγιολογικά, β) ὑμνογραφικά, γ) ἔγγραφα γιὰ τὸν παλαιὸ καὶ δ) γιὰ τὸν νέο Ναὸ, ε) νεώτερα λογοτεχνικά καὶ παραλογοτεχνικά κείμενα, πού ἀφοροῦν τὸ πρόσωπο τοῦ Ἁγίου καὶ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς του στὸ Ἡράκλειο. Σὰν Δ' Μέρος λογίζεται τὸ πλῆθος τῶν δημοσιευομένων (μὲ πολυχρωμία ἐξαιρετικὴ) ἱερῶν εἰκόνων, σκευῶν, ἐνθυμίων κ.λπ. πού καθιστοῦν τὸν τόμο ἓνα μουσεῖο ἐκκλησιαστικῆς τέχνης. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρὰ εἶναι χρησιμώτατος ὁ τόμος καὶ γιὰ συλλογεῖς ἔργων τέχνης (σελ. 411-614). Ἀληθινὴ πινακοθήκη!

Θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ἰδιαίτερα τὴ σημασία πού ἔχουν τὰ Παραρτήματα 1 καὶ 2 (σελ. 143-322), ὅπου δημοσιεύονται πολὺτιμα καὶ σπάνια ὑμνογραφικά καὶ ἀγιολογικά κείμενα, πού ἀφοροῦν τὴν λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ κάθε φιλαγίου ἀναγνώστου. Τὴ χρῆση τοῦ πλούσιου ὕλικου τοῦ τόμου διευκολύνουν οἱ Πίνακες - Εὐρετήρια (σελ. 405-410). Μικρολάθη τυπογραφικὰ ἐλάχιστα, πού δὲν βλάπτουν τὴ μεγάλη ἀξία τοῦ βαρύτερου τόμου.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

π. Rosario Scognamiglio, «Ἴδου ἔρχομαι ταχὺ» (ἡ ἐπικαιρότητα τῆς Ἀποκάλυψης), Ἀθήνα 1996, σελ. 124.

Ἐχουμε γράψει καὶ ἄλλοτε γιὰ τὸν π. Rosario, πού εἶναι Δομηνικανός, ἀνήκει στὴν Ἀδελφότητα πού φροντίζει τὴ μεγάλη Βασιλικὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου στὸ Μπάρι τῆς Νοτίου Ἰταλίας καὶ ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὰ νεοελληνικά θεολογικά γράμματα. Ἐχει μεταφράσει ὕμνους τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, κομμάτια ἀπὸ τὸ «Γεροντικὸ» καὶ ἔχει ἀσχοληθεῖ ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐρμηνεία τῆς Ἀγ. Γραφῆς. Παραλλήλως, ἀσχολεῖται καὶ μὲ ἀγιολογικά θέματα (πρόσφατα μᾶς ἔδωκε μιὰ λαμπρὴ μονογραφία - βιογραφία γιὰ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Τάγματος τῶν Δομηνικανῶν, μὲ τίτλο «Τὸ φωτεινὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Δομηνίκου», Ἀθήνα 1996, σελ. 164), ἀλλὰ καὶ μὲ κοινωνικά, θρησκευτικά κ.λπ., ὅπως καὶ τὰ κηρύγματά του («Γάμος καὶ οἰκογένεια», «Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἀνθρώπινος πόνος» κ.ἄ.).

Τὸ νέο βιβλίον τοῦ π. Rosario εἶναι μιὰ σειρὰ ὀμιλιῶν, πού ἔγιναν σὲ

κεντρικὴ αἴθουσα τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1994, ἕως τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1995, μὲ θέμα τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Ἰωάννου, τὸ τελευταῖον βιβλίον τῆς Καινῆς Διαθήκης (Ὡς γνωστόν, ἡ Χριστιανωσύνη ἐόρτασε τὸ 1995 τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ ἐγέναν σημαντικὰς ἐκδηλώσεις σὲ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ κυρίως στὴν Πάτμον).

Ὁ σ., πού εἶναι βιβλικὸς θεολόγος τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φιλολογικὸν - ἀποκαλυπτικὸν εἶδος καὶ ἔπειτα μπαίνει στὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια, στὶς ἑπτὰ Ἐκκλησίες, στὴ Γυναίκα - Ἐκκλησία καὶ στὸ Δράκον, στὰ θηρία, στὸν ἀριθμὸν 666 κ.λπ. Εἶναι πολὺ σημαντικὰς ὀρισμέναις ἱστορικαῖς καὶ ποιμαντικαῖς παρατηρήσεις τοῦ σ., ἀπ' ὅπου ἀποσπῶ μὴ μικρὰ ἀποκαλυπτικὴν παράγραφον: «Κάθε φορὰ πού οἱ Ἐκκλησίες, μπροστὰ σὲ μὴ ἀδικία, ἢ μπροστὰ σὲ ὀρισμέναις παρανομίαις τοῦ κράτους, ὄχι μόνον ὑποχωροῦν, ἀλλὰ καὶ καταλήγουν (ἂν ὄχι σὲ συνεργασία) σὲ συμβιβασμοὺς μὲ τὴν ἄλλη ἐξουσία, τότε παίζουν τὸ ρόλον τοῦ δευτέρου θηρίου. Κάθε φορὰ πού ἕνας Πάπας, παίρνοντας στὰ χέρια του ἀσυμβίβαστες ἐξουσίες, ἀρνεῖται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου, παίζει τὸ ρόλον τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου θηρίου. Κάθε φορὰ πού ἕνας Πατριάρχης ἢ Πάπας ὑποχωρεῖ ἢ συνεργάζεται μὲ τὴν τρομοκρατία ἐνὸς αὐτοκράτορα (Καισαροπαπισμὸς), γίνεται συνυπεύθυνος τῶν ἐγκλημάτων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ παίζει τὸ ρόλον τοῦ δευτέρου θηρίου. Ἀκόμα καὶ στὴν ἐποχὴ μας, ὅταν ἡ Ἐκκλησία συμβιβάζεται μὲ τὴν ἀδικὴν πολιτικὴν, διαδραματίζει τὸν ἴδιον αἰώνιον ρόλον» (σελ. 101).

Τέτοιαι παρατηρήσεις, καίριαι καὶ φοβερὰ ἐνδιαφέρουσαι, ἔχει πολλὰς τὸ νέο βιβλίον τοῦ π. Rosario. Μακάρι νὰ τίς διαβάσουν οἱ ἀρμόδιοι.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ἄννας Μαραβᾶ-Χατζηνικολάου καὶ Χριστίνας Τουφεξῆ-Πάσχου, *Κατάλογος Μικρογραφιῶν βυζαντινῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1997, σελ. 238 + 430 πίν.

Μερικὰς φορὰς ἀκούονται κάποια σχόλια κάπως αὐστηρὰ (δὲν ἐξετάζουμε ἂν εἶναι δίκαια ἢ ὄχι) γιὰ τὴ βραδύτητα μὲ τὴν ὁποία κινοῦνται ἢ παρουσιάζονται οἱ ἐπιστημονικὰς δραστηριότητες - ἐκδόσεις τῆς γεραρᾶς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ὁ παρῶν ὀγκώδης τόμος, πού εἶναι ὁ Γ' πού ἐκδίδει μέσα σὲ λίγα χρόνια ἡ Ἀκαδημία, μὲ τὴ φροντίδα τοῦ δικοῦ της «Κέντρον Ἐρευνας τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης», ἀποτελεῖ μὴ (μερικὴ τούλάχιστον) διάφραση τῶν δυσμενῶν σχολίων. Εἶναι πρὸς τιμὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῶν δυὸ ἀφοσιωμένων καὶ ἀκαμάτων βυζαντινολόγων, τῆς κ. Ἄννας Μαραβᾶ - Χατζηνικολάου καὶ τῆς κ. Χριστίνας Τουφεξῆ - Πάσχου, πού τόλμησαν ἕναν τέτοιον ἄθλον - καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ἐρεῦνης καὶ ἀπὸ πλευρᾶς κόστους ἐκδόσεως!

Πέρ' ἀπὸ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐπιμονὴν στὴν ἐξαντλητικὴν ἔρευνα ἐκ μέρους τῶν δυὸ συγγραφέων τοῦ Τόμου, ἢ λεπτομερῆς περιγραφὴ τῶν Χειρογράφων, ἢ παράθεσις τῆς σχετικῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας ἐπάνω στὰ θέματα

τῶν κειμένων καὶ τῶν μικρογραφιῶν καὶ ἡ σύγκριση μὲ τὰ σχετικὰ παρὰλληλα, προξενεῖ τὸ θαυμασμὸ τοῦ ἀναγνώστη. Γεννᾶ αἰσιοδοξία γιὰ τὴν πρόοδο τῶν βυζαντινολογικῶν ἐρευνῶν στὴν Ἑλλάδα, καὶ μιὰ αἰτία ἐγκαυχήσεως γιὰ τοὺς ἀμύθητους θησαυροὺς ποὺ ὑπάρχουν καὶ φυλάγονται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δύο συγγραφεῖς μᾶς δίνουν, παρὰλληλα μὲ τὶς περιγραφές, καὶ τὴν ἱστορία τῶν χειρογράφων, ἀλλὰ καὶ πολλὰς curiosités, ποὺ καθιστοῦν τὸν τόμο ἐνδιαφέροντα καὶ εὐχάριστον ὄχι μονάχα στὸν εἰδικὸ ἐπιστήμονα ἢ τὸ ζωγράφο, ἀλλὰ καὶ στὸν ἀπλό ἀναγνώστη.

Ὅπως εἶναι γνωστό, προηγήθηκαν ἄλλοι δύο τόμοι τοῦ Καταλόγου (Α', 1978, Β', 1985), ἐξίσου σημαντικοί, ποὺ περιεῖχαν περιγραφή καὶ Πίνακες ἀπὸ 134 χειρόγραφα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὁ Γ' τόμος, ποὺ ἐκδίδεται στὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, *«περιλαμβάνει τὴν εἰκονογράφηση ἐξήντα χειρογράφων 9ου-12ου αἰώνα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ μονῆς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, τῆ Μικρᾶ Ἀσία καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ, καὶ περιέχουν ὁμιλίαι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ Μηνολόγια. Οἱ εἰκονογραφημένοι αὐτοὶ κώδικες ἀνήκουν στὴν πολὺτιμη συλλογὴ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἡ ὁποία – μὲ τὶς δίγλωσσες αὐτὲς ἐκδόσεις τῆς Ἀκαδημίας – γίνεται προσιτὴ στὸ εὐρύτερο διεθνὲς ἐπιστημονικὸ κοινό, τὸ ὁποῖο ἔχει ἤδη ἐκτιμήσει τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ ἐγχειρήματος»* (σελ. 5).

Ὁφείλονται χάριτες στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ σὶς δύο διακεκριμένες συγγραφεῖς γιὰ τὴν πολὺτιμη προσφορά τους, ἡ ὁποία καὶ ὡς περιεχόμενο καὶ ὡς ἐκδοσιὴ δὲν ἔχει τίποτε νὰ ζηλέψει ἀπὸ τὶς ξένες βαρῦγδουπες καὶ πολυστολισμένες καλλιτεχνικὲς συλλογὲς παλαιῶν θησαυρῶν-πινακίων κ.λπ.

Θέλω νὰ κλείσω τὸ πρόχειρο τοῦτο σημεῖωμα μὲ λίγους στίχους (βυζαντινοὺς δωδεκασύλλαβους), τοὺς ὁποίους *«Λέων ὁ πατριάρχης καὶ λογοθέτης»* χαράζει στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδ. 212 (θ' αἰ.), καὶ μὲ τοὺς ὁποίους θέτει ὄρους στὴν ἀφιέρωση τοῦ χειρογράφου, νὰ μὴ βγεῖ ἀπ' τὶς πύλες τοῦ μοναστηριοῦ! Ἴδου οἱ τελευταῖοι στίχοι (23-30) τοῦ ἀφιερωτικοῦ ἐπιγράμματος:

*...Ὅρον δὲ καὶ πρόγραμμα συντηρητέον
Ὅνπερ τίθημι τοῦτον εὐσεβεῖ κρίσει
Μὴ τῶν πυλῶν ἔξωθεν ἐκφέρειν ὄλως
Τὴν βίβλον ἣν ἔθηκα ταύτην ἐκ πόθου
Ἐν τῷ σεβαστῷ τοῦ Θεοῦ τούτῳ δόμῳ.
Ὅστις δὲ τοῦτον οὐ φυλάξει τὸν λόγον
Ἐξεῖ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ δεσπότου
Ἀράν, κάκωσιν καὶ πονηρὰν ἡμέραν.*

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Φλορεῖν Μαρινέσκου, *Ρουμανικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀρχεῖο ἱερᾶς μονῆς Ξηροποτάμου*, τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1997 [Κέντρο

Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν 59], σσ. XIV + 752, εἰκόνες 20 ἐντὸς κειμένων.

Εἶναι γνωστὸ στοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους ὅτι τ' ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἀθωνος εἶναι ἕνας ἀνεκτίμητος θησαυρὸς τόσο γιὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο, ὅσο καὶ γιὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Κάποιες μονὲς δὲν φιλοξενοῦν μόνο ἑλληνικὰ ἔγγραφα, ἀλλὰ καὶ ἔγγραφα σὲ ἄλλες γλώσσες (βουλγαρικά, γεωργιανὰ, ρουμανικά, ρωσικά, σερβικά, τουρκικά κ.ἄ.). Τὸ ΕΙΕ ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια ἔχει προγραμματίσει νὰ παρουσιάσει σὲ περιλήψεις ὅλα τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους γιὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ Φλωρὶν Μαρινέσκου ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν φιλόδοξων ἐκείνων ἐρευνητῶν ποὺ ἔχει ἐπωμιστεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ μάλιστα τὸν τομέα τῶν ρουμανικῶν ἐγγράφων.

Στὸν παρόντα τόμο ὁ Μαρινέσκου παρουσιάζει τὶς περιλήψεις τῶν περιεχομένων 946 ἐγγράφων ποὺ φυλάσσονται στὰ ἀρχεῖα τῆς μονῆς Ξηροποτάμου. Τὸ ἔργο δὲν εἶναι εὐκόλο, καὶ διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγράφων εἶναι μεγάλος μὲ ποικιλία θεμάτων, ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων καὶ διότι στὴ συλλογὴ περιλαμβάνονται καὶ ἔγγραφα σὲ ἄλλες γλώσσες (σλαβονικά, ἑλληνικά, ρωσικά, σερβικά, γαλλικά, γερμανικά κ.ἄ.).

Ἡ ὅλη παρουσίαση πρέπει νὰ χαρακτηρισθεῖ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὴ καὶ ὡς πρὸς τὴ δομὴ καὶ ὡς πρὸς τὴ λειτουργικότητά της.

Στὴν Εἰσαγωγὴ (σσ. 1-57) ὁ ἀναγνώστης ἐνημερώνεται γιὰ τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῆς Μονῆς στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, γιὰ τὴ ρουμανικὴ βοήθεια πρὸς τὴ μονή, γιὰ τὴ μονὴ Δάγκου (μετόχι τῆς Μονῆς), γιὰ τὸ περιώνυμο μοναστηριακὸ ζήτημα, γιὰ τὴ ρουμανικὴ παρουσία στὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ γιὰ τὴν παρουσία Ἑλλήνων στὴ Μολδαβία καὶ τὴ Βλαχία. Θέματα ἀναγκαῖα γιὰ τὴν κατανόηση τῶν κειμένων ποὺ ἀκολουθοῦν.

Ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται ταξινομητὰ διάγραμμα τοῦ Ρουμανικοῦ Ἀρχείου τῆς μ. Ξηροποτάμου (σσ. 61-73) καὶ Βραχυγραφίες (σ. 74) καὶ παρουσιάζονται τὰ 946 ἔγγραφα (σσ. 75-588) μὲ περιλήψεις — σύντομες ἢ εὐρεῖες — μὲ περιγραφὴ ἐκάστου ἐγγράφου καὶ μὲ πληροφορίες ὡς πρὸς τὴν ἔκδοσή του ἢ μὴ. Ὁ ἐρευνητὴς ποὺ ἀγνοεῖ τὴ ρουμανικὴ ἢ τὴ σλαβονικὴ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιεῖ ὡς ἀφετηρία τῶν μελετῶν του τὴν παρούσα ὑπεύθυνη παρουσίαση τῶν ἐγγράφων.

Γιὰ τὴν ἐποπτικότητα καὶ τὴν εὐχερῆ χρῆση τοῦ πλουσιότατου ὕλικου ὁ κ. Μαρινέσκου μᾶς δίνει: α) Πίνακα εἰκόνων (σσ. 589-590), β) Εἰκόνες (σσ. 591-606), γ) Εὐρετήρια: Κυρίων ὀνομάτων, καὶ τόπων (σσ. 607-722), δ) Γλωσσάριο (εἰδικῶν ὄρων) (σσ. 725-735), Πίνακα ἀντιστοιχιῶν ἀριθμοῦ τοῦ ἐγγράφου καὶ τοῦ ἀξιοῦ ἀριθμοῦ του στὸν παρόντα τόμο (σσ. 737-745) καὶ Résumé (σσ. 747-748). Ὁφείλω νὰ σημειώσω ὅτι τὰ εὐρετήρια ποὺ συνέταξε ὁ κ. Μαρινέσκου εἶναι πραγματικὴ ἐγκυκλοπαίδεια μὲ πληθῶρα στοιχείων γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα ποὺ μνημονεύονται στὰ παρουσιαζόμενα ἔγγραφα. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἐρμηνεῖες τῶν ὄρων τοῦ εἰδικοῦ γλωσσαρίου.

Ἡ παρούσα ἐργασία τοῦ συναδέλφου Φλ. Μαρινέσκου εἶναι ἓνα πολυτιμότερο ἐργαλεῖο χρήσιμο γιὰ τὴν ἐρευνα ὄχι μόνο τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ρουμάνων μελετητῶν. Γι' αὐτὸ ὀφείλομε νὰ τὸν συγχαροῦμε γιὰ τὴν προσφορά του καὶ νὰ εὐχηθῶμε γρήγορα νὰ μᾶς δώσει καὶ ἄλλους καρπούς του ἀπὸ τὸν πλούσιο κόσμον τῶν ρουμανικῶν ἐγγράφων.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΟΝΗΣ

Δημητρίου Β. Γόννη, *Ὁ ὄσιος Ἰωάννης ὁ Ριλιώτης. Προλεγόμενα στὰ ὑμναγιολογικὰ ἑλληνικὰ κείμενα* [Ἵμναγιολογικὰ Κείμενα καὶ Μελέτες —4], Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σσ. 208.

Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Δημήτριος Β. Γόννης ἀσχολεῖται μὲ τὴν Ἱστορία τῶν Ὁρθοδόξων Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν. Εἶναι γνωστὸ ἐπίσης στοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ὅτι μέχρι σήμερον μᾶς ἔχει δώσει ἀρκετοὺς καρπούς στὸ πεδίο αὐτὸ, ἀκόμη καὶ ἐγχειρίδιο τῆς Ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν Βουλγαρίας καὶ Σερβίας. Συνήθως οἱ Ἕλληνες ἐρευνητὲς ἀσχολοῦνται μὲ τὰ προβλήματα τῆς προσφοράς τῶν Ἑλλήνων στὸν κόσμον τῶν Σλάβων. Ὁ καθηγητὴς κ. Δ. Β. Γόννης κινεῖται πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση: Μοχθεῖ νὰ μᾶς δώσει τὰ κείμενα ποὺ ἐκφράζουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν Σλάβων. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ κινεῖται καὶ τὸ παρὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ὅλα τὰ ἑλληνικὰ κείμενα ποὺ γράφθηκαν γιὰ τὸν ὄσιο Ἰωάννη τὸν Ριλιώτη, τὸν μεγαλύτερο Ἅγιο τῆς Βουλγαρικῆς Ὁρθοδοξίας (περίπου 876/880-946). Ὁρθῶς ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει στὸν Πρόλογό του ὅτι «*ἡ ἀντίστροφη αὐτὴ κίνηση... τιμᾶ καὶ τῇ Μητέρα Ἐκκλησίᾳ (Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) καὶ τὶς θυγατέρες Σλαβικῆς Ἐκκλησίας (Βουλγαρίας, Ρωσίας καὶ Σερβίας). Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ σεμνύνεται γιὰ τοὺς Ἁγίους τῶν θυγατέρων τῆς κ' ἐπιθυμῶ νὰ γνωρισθεῖ μ' αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς τιμῆσει ὅπως τοὺς ἀξιίζει. Τοῦτο ἀναπόφευκτα ὀδηγεῖ καὶ στὴν ἀλληλογνωριμία καὶ ἀλληλοκατανόηση τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἴσως καὶ ὁ σπουδαιότερος καρπὸς αὐτῆς τῆς εὐλογημένης κινήσεως, ἀφοῦ προοδευτικὰ οἱ Ἅγιοι κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας καθίστανται Ἅγιοι τῆς ὅλης Ὁρθοδοξίας*» (σ. 9).

Ἡ δομὴ τῆς ἐργασίας εἶναι ἀρκετὰ λειτουργικὴ. Γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἀναγνώστης (ὁ ἐρευνητὴς καὶ ὁ ἀπλὸς πιστὸς) νὰ κατανοήσῃ τὰ ἀναφυόμενα προβλήματα, στὴν Εἰσαγωγῇ (σσ. 13-41) ὁ Δ. Γόννης δίνει σύντομο διάγραμμα τοῦ Βίου τοῦ Ὁσίου, παρουσιάζει τὶς μετακομιδὰς τῶν ἁγίων Λειψάνων του καὶ μὲ ἀδρές γραμμὲς σκιαγραφεῖ τὰ βιογραφικὰ κείμενα γιὰ τὸν Ὅσιο. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸν Ὅσιο ἦταν ἀρκετὰ παλαιό. Δύο Βυζαντινοὶ πρόγονοί μας, ὁ Γεώργιος Σκυλίτζης τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ ὁ Δημήτριος Καντακουζηνὸς τὸν ΙΕ' αἰῶνα, κατατάσσονται μεταξὺ τῶν Βιογράφων τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου. Τὸ κείμενον τοῦ πρώτου σώζεται σὲ παλαιοσλαβικὴ μετάφραση, ἐνῶ ὁ δεύτερος τὸ ἔγραψε κατευθεῖαν στὴν παλαιοσλαβικὴ!

Ἡ β' ἐνότητα (*Βίοι τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ριλιώτου*) (σσ. 43-115) ἀποτελεῖ συστηματικὴ παρουσίασις τῶν ἑπτὰ νεοελληνικῶν διασκευῶν - μεταφράσεων τοῦ Βίου τοῦ ὁσίου Ἰωάννου ποῦ ἐπεσήμανε ὁ ἐρευνητὴς σὲ χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις, ἦτοι τῶν: 1) ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1819), 2) ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ τοῦ Ριλιώτη (1851), 3) τοῦ ἰδίου (1849-1851), 4) μοναχοῦ Ἰακώβου τοῦ Νεασκητιώτη (1860), 5) Κωνσταντίνου Χρ. Δουκᾶκη (1895), 6) Βίκτωρος Ματθαίου (1950) καὶ 7) ἀρχιμανδριτοῦ Νικολάου Πρωτοπαπᾶ (σήμερα Μητροπολίτου Φθιώτιδος) (1979). Συγχρόνως καὶ παραλλήλως ὁ κ. Γόνης ἀντιμετωπίζει σωρεία προβλημάτων ποῦ συνδεόνται μὲ τὰ κείμενα αὐτά.

Στὴν γ' ἐνότητα (*Ἀκολουθίες καὶ ὕμνοι πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ριλιώτη*) (σσ. 117-158) ἀποκαλύπτονται ἐνδιαφέρουσες πτυχὲς τῆς τιμῆς τοῦ Ὀσίου ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἀφοῦ γι' αὐτὸν ἐκδήλωσαν ἐνδιαφέρον οἱ Ἕλληνες τοῦ Μελενίκου καὶ συντάχθησαν τρεῖς Ἀκολουθίες ἀπὸ τοὺς: 1) Μητροπολίτη Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνο Τυπάλδο - Ἰακωβάτο (1849-1860), 2) μοναχὸ Ἰάκωβο Νεασκητιώτη (1860) καὶ 3) λογοτέχνη Ἀλέξανδρο Μωραϊτίδη (1917) καθὼς καὶ 4) μεμονωμένοι ὕμνοι, ἦτοι ἓνα Μεγαλυνάριο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Χρ. Δουκᾶκη (1895) καὶ δύο Ἀπολυτίκια ἀπὸ τὸν μοναχὸ Γεράσιμο Μικραγιαννανίτη (1950, 1964). Πρέπει νὰ ὑπογραμμισθεῖ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς Ἀκολουθίες γράφτηκαν σὲ ἐποχὲς δύσκολες καὶ μοιραῖες γιὰ τὶς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων: Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρη ὅταν βρισκόταν σὲ ἔξαρση τὸ Βουλγαρικὸ Ζήτημα (1840-1870). Στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης οἱ φοιτητὲς ἔψελναν ἑλληνιστὶ (δεξιὸς χορὸς) καὶ βουλγαριστὶ (ἀριστερὸς χορὸς). Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἀκολουθία περιέχει τροπάρια καὶ στίς δύο γλώσσες. Τὸ ἴδιο ἐνωπικὸ πνεῦμα ἐκφράζει καὶ ἡ δευτέρη, ἀφοῦ ἐμπνευστὲς τῆς συντάξεώς της ἦταν ὁ μητροπολίτης πρῶην Ἀδριανουπόλεως Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπηρετήσει σὲ ἐπαρχίες, ὅπου ἐτιμᾶτο ὁ ὁσιος Ἰωάννης καὶ ἦταν αἰσθητὴ ἡ παρουσία τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου (Τιβεριουπόλεως καὶ Στρωμνίτης, Ἀδριανουπόλεως). Ἡ τρίτη Ἀκολουθία συνδέεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δεξιοῦ καρποῦ τῆς χειρὸς τοῦ Λειψάνου τοῦ ὁσίου Ἰωάννου στὴ Μονὴ Κεχροβουνίου στὴν Τήνο καὶ γράφτηκε σὲ σκανδαλώδεις στιγμὲς τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου ἀπὸ ἓναν πιστὸ λογοτέχνη.

Ἡ δ' ἐνότητα (*Ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ριλιώτη*) (σσ. 159-162) εἶναι συντομώτατη καὶ ἔχει ὡς ἀντικείμενο ἓνα σχετικὸ κείμενο-τοῦ-γνωστοῦ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ τοῦ Ριλιώτη (1854), τὸ ὁποῖο συνέταξε καθ' ὃν χρόνον φοιτοῦσε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης.

Ὁ Ἐπίλογος (σσ. 163-166) καὶ οἱ Πίνακες (κυριωτέρων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, μνημονευομένων χειρογράφων, Initia βιογραφικῶν ἑλληνικῶν ἔργων γιὰ τὸν ὁσιο Ἰωάννη τοῦ Ριλιώτη, τῶν εἰκόνων μὲ γράμματα ἀρχαίων Βουλγαρικῶν χειρογράφων) ποῦ ἀκολουθοῦν (σσ. 167-184) καθιστοῦν τὴν ὅλην ἐργασία - μελέτη εὐχρηστο καὶ ἐποπτικὸ ἐργαλεῖο στὰ χέρια τῶν ἐρευνητῶν καὶ τῶν ἀπαιτητικῶν ἀναγνωστῶν. Οἱ 24 εἰκόνες (Μονὴ Ρίλας, εἰκόνες

τοῦ Ὁσίου, σελίδες ἀπὸ ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Μονὴ Κεχροβουνίου, λειψανοθήκη κ.ἀ.) (σσ. 12, 42, 116, 154, 185- 202) καθὼς καὶ φωτοτυπίες βουλγαρικῶν χειρογράφων μὲ ἀρχικά γράμματα (πρωτογράμματα) χαρίζουν στὴν ἔκδοση ὁμορφιά καὶ ἀρχοντιά.

Δὲν θὰ σταματήσω στὴν πρωτοτυπία τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Γόνη, γιατί αὐτὴ εἶναι αὐτονόητη. Θὰ ὑπογραμμίσω μόνον ὠρισμένα σημεῖα ποὺ δείχνουν τὴν ἀξία τῆς παρουσίας μελέτης.

1) Γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται μιὰ τόσο ἐκτενὴς μελέτη γιὰ ἓνα Βούλγαρο Ὁρθόδοξο Ἅγιο στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία.

2) Ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸν ὄσιο Ἰωάννη ὑπῆρξε διαχρονικό, ἄρχισε τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ φθάνει ὡς τὶς ἡμέρες μας.

3) Δίνει ἀπάντηση σὲ σωρεῖα ἀνοικτῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων καὶ προετοιμάζει τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἔκδοση ὅλων τῶν σχετικῶν ἑλληνικῶν κειμένων σὲ ἓνα corpus, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης νὰ γνωρισθεῖ μὲ ἓναν Ἅγιο τῆς Βουλγαρικῆς Ὁρθοδοξίας.

4) Φέρνει στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στοιχεῖα γιὰ τὸ βίο καὶ τὴ δράση προσώπων ποὺ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν ὄσιο Ἰωάννη, ὅπως εἶναι ὁ ἱερομόναχος Δαμασκηνὸς ὁ Ριλιώτης (σσ. 59-69), ὁ μοναχὸς Ἰάκωβος Νεασκητιώτης (σσ. 93-95), ὁ μητροπολίτης πρῶν Ἀδριανουπόλεως Γρηγόριος (σσ. 95-99), ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος ὁ Ριλιώτης (σσ. 74-75, 118-122) καὶ ὁ λογοτέχνης Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (σσ. 136-153). Γιὰ ὀρισμένους ἀπὸ αὐτοὺς μέχρι χθὲς δὲν γνωρίζαμε τίποτε.

5) Ἐπισημαίνει μὲ πανηγυρικὸ τρόπο ὅτι οἱ Ἅγιοι τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν, καὶ κατὰ συνέπεια καὶ ὁ ὄσιος Ἰωάννης, γκρεμίζουν τὰ τεῖχη ποὺ ὄρθωσαν οἱ ποικίλοι ἐθνικισμοὶ καὶ ἐνώνουν τοὺς λαοὺς. Τοῦτο τὸ ἔδειξαν περὶτρανα οἱ Ἕλληνες στὴν περίπτωση τοῦ ὁσίου Ἰωάννη τοῦ Ριλιώτη.

Καὶ θὰ κλείσουμε μὲ τὴν εὐχή, γρήγορα νὰ ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ τὸ δεύτερο τομίδιο στὸ ὁποῖο θὰ περιλαμβάνονται ὅλα τὰ ὑμνασιολογικὰ ἑλληνικὰ κείμενα γιὰ τὸν ὄσιο Ἰωάννη, καθὼς καὶ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν σχετικῶν κειμένων τῶν Βυζαντινῶν προγόνων μας Γεωργίου Σκυλίτση καὶ Δημητρίου Καντακουζηνοῦ, ὅπως προαναγγέλλει ὁ κ. Δημήτριος Γόνης στὸν Πρόλόγο του (σ. 10). Ἔτσι θὰ κλείσει ὁ κύκλος τῆς σχετικῆς προσφορᾶς τοῦ συναδέλφου καὶ τὰ κείμενα θὰ γίνουν κτῆμα τῆς ἔρευνας καὶ τῶν Ὁρθοδόξων πιστῶν μας.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΗΜ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ